ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

MARKAZIY BANKNING TIJORAT BANKLARI VA KREDIT TASHKILOTKARINI TARTIBGA SOLISH ISTIQBOLLARI

Bobakulov Jaxongir
O’zbekiston Respublikasi Bank – moliya akademiyasining magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O’zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining tijorat banklari va kredit tashkilotlarini faoliyatini tartibga solish va nazoratini rivojlantirishning istiqbolli yo’nalishlari haqida tahlil qilingan.

Tovar-pul sharoitida bank tizimi o‘z zamirida iqtisodiyotning qon tomiri bo‘lib, kapitalning to‘siqsiz aylanishini ta’minlab, xo‘jalik faoliyati va inson hayoti davomida ko‘plab operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Mazkur ishning ilmiy yangiligi va ahamiyati shundan iboratki, O‘zbekistonda bank xizmatlari bozori tahlili asosida bank tizimining rivojlanish tendentsiyalari, uning ijobiy tomonlari, ushbu pul-kredit mexanizmi samaradorligini pasaytiruvchi, iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishiga to‘sqinlik qilayotgan muammolar aniqlanib, tizimlashtirilgan.

Kalit so’zlar: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, tijorat banklari, aksiyalar, bozor modeli, rivojlanish tendentsiyalari.

O'zbekiston bank tizimi o'z rivojlanishini respublika mustaqilligining dastlabki yillaridayoq 1991 yilda boshlagan. Bank tizimining evolyutsiyasi bir necha asr davom etgan rivojlangan mamlakatlardan farqli o'laroq, respublika bu jarayonni bir necha yil ichida yakunlashi kerak edi. Ayni paytda O‘zbekistonda samarali qonunchilik va me’yoriy-huquqiy baza asosida faoliyat yurituvchi bank tizimini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Hozirgi kunda O’zbekiston Respublikasida Markaziy Bank, 36 tijorat banklari va shulardan 9tasi davlat banklari mavjud.

O’zbekiston Respublikasi Markaziy Banki misli ko'rilmagan qo'llab-quvvatlash choralarini amalga oshirdi:

• bozorning haddan tashqari o'zgaruvchanligining banklarning moliyaviy va prudensial ko'rsatkichlariga ta'sirini neytrallash;

• kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish;

• banklar uchun tartibga solish va operatsion yukni kamaytirish.

O‘zbekiston Respublikasida qulay investitsiya muhitini shakllantirishda bank tizimining ishtirokini kengaytirish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar real sektor korxonalari uchun yanada rivojlangan moliyaviy muhitni ta’minlash orqali milliy iqtisodiyotga qator ijobiy samaralar berdi, jamg'armalar va investitsiyalar darajasini sezilarli darajada oshirishga ko'maklashish, makroiqtisodiy barqarorlik va o'sish tendentsiyalarini mustahkamlash[1].

Tartibga solishning strategik maqsadlari:

- Bankning barqarorligini kuchaytirish (bajarilgan xatarlar va potentsial yangi muammolarni hisobga olgan holda), bufer jamg'armasiga qaytish va moliyaviy barqarorlikni saqlash, kreditorlar va omonatchilar manfaatlarini himoya qilish.

[1] https://cbu.uz/upload/medialibrary/Kontseptsiya-razvitiya-i-osushchestvleniya-denezhno_kreditnoy-politiki.pdf

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-11

- Bank risklari profilini uzoq muddatli takomillashtirishga ko‘maklashish maqsadida kreditlashni rivojlantirish va uning tuzilmasini rag‘batlantirish. Masalan, iqtisodiyotning texnologik suvereniteti va tarkibiy moslashuvini ta’minlash bo‘yicha ustuvor loyihalarni moliyalashtirish ushbu maqsadga erishishga xizmat qiladi.
- Bank faoliyati samaradorligini oshirish, mijozlar uchun bank mahsulotlari va xizmatlari sifatini oshirish, bank sektori faoliyati bilan bog‘liq ijtimoiy xarajatlarni kamaytirish uchun raqobatni rivojlantirish.
- Ortiqcha tartibga solish yukini kamaytirish, shu jumladan bank moliyaviy hisobotini optimallashtirish orqali.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun biz:

➢ Xavf ahamiyatini dolzarb baholash va tartibga solish choralari samaradorligini tahlil qilish asosida talablarni moslashtirish.

➢ Xatarga sezgir yondashuvdan foydalaning - tartibga solish qo'shimcha xavfning maqbul darajasiga ega bo'lgan ba'zi sohalarda rag'batlantirishga asoslangan bo'lishi mumkin, boshqalarida esa taqiqlovchi bo'lishi mumkin (yuqori xavf segmentlari uchun).

➢ Bank faoliyatini tartibga solishda mutanosiblik tamoyilini ishlab chiqish, har xil turdagi kredit tashkilotlariga ularning tavakkalchilik profili va moliyaviy barqarorlikka tahdid solishidan kelib chiqqan holda tabaqalashtirilgan yondashuvlarni qo‘llash.

➢ Tartibga solishning diqqat markazini birlashtirilgan darajaga o'tkazish.

➢ Kontsiklik makroprudensial siyosatni amalga oshirishni davom ettirish va makro va mikroprudensial tartibga solish o'rtasidagi izchillikni ta'minlash.

➢ Barcha manfaatdor tomonlar uchun tartibga solish maqsadlari, tamoyillari va standartlari shaffofligini oshirish.

Bank faoliyatini tartibga solishni takomillashtirish, asosiy o‘zgarishlarni yaqin va o‘rta muddatga rejalashtirish zarurati ushbu hujjatni yaratishga turtki bo‘ldi.

Quyida keltirilgan individual tashabbuslar kontseptual jihatdan ishlab chiqiladi, shu jumladan qonun hujjatlariga o'zgartirishlar kiritmasdan ularni amalga oshirish mumkin bo'lmagan hollarda.

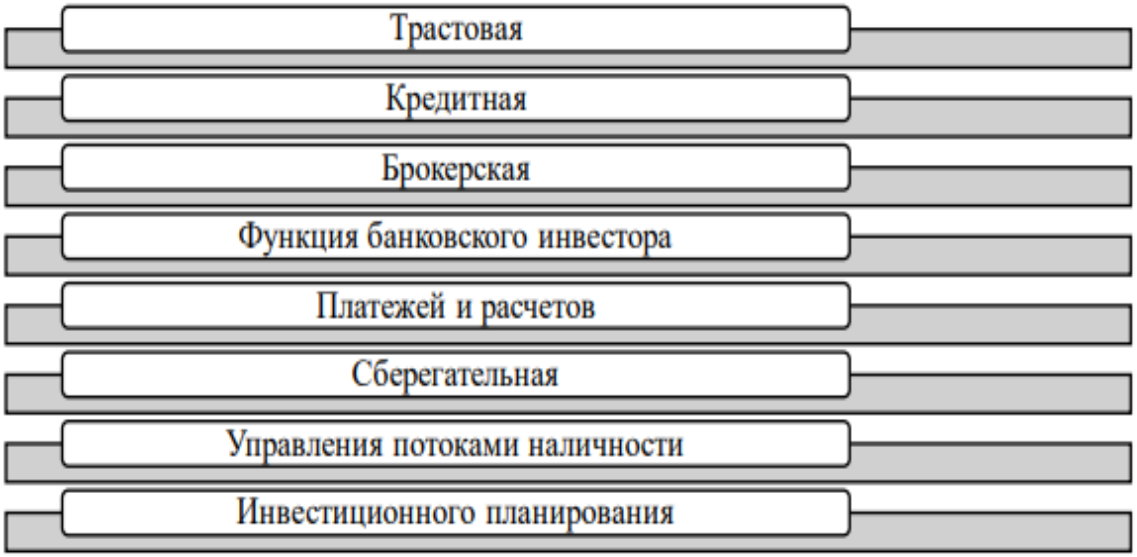
Hozirgi vaqtda bank tizimi sezilarli o'zgarishlarga duch keldi va hayotning ko'plab sohalari bilan bevosita bog'liq. Quyida zamonaviy bank tizimining asosiy operatsiyalari ko’rsatilgan rasm keltirilgan[2].

[2] Robert E. Wright, NYU Money and Banking/ Publisher: Saylor Foundation. 2012. - 233 p.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

1-rasm. Zamonaviy bank tizimining asosiy operatsiyalari.

Hozirgi vaqtda bozor tasnifi mavjud hukumat darajasiga ko'ra iqtisodiyot modellari tartibga solish, liberal va ijtimoiy yo'naltirilgan modellarga bo'linadi. Ularning har biri ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va aholi turmush darajasiga o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatadi. Yuqorida qayd etilgan modellarning birinchisi AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya va boshqa mamlakatlarda uchraydigan bozor ishtirokchilari faoliyatiga davlatning cheklangan aralashuvini nazarda tutadi. Pirovard natijada liberal bozor iqtisodiy modeli aholining yuqori turmush darajasiga erishishga olib keladi[3].

2024-yilda 2023-yilga nisbatan bank sektorining O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi roli Ozbekiston Respublikasi Markaziy Bankining tartibga solish mexanizmi orqali sezilarli darajada oshdi, bu aktivlar, kreditlar, depozitlar va boshqa aktivlarning sezilarli o‘sishidan dalolat beradi (1-jadval)[4].

1-jadval – O‘zbekiston iqtisodiyotida bank sektorining o‘rni

Ko’rsatkichlar	01.01.2023	01.01.2024
Jami bank aktivlari, mlrd	**84 075,0**	**166 631,8**
Aktivlarning YaIMga nisbati, %	**42,2%**	**66,9%**
Kredit qo'yilmalari, mlrd.so'm	**52 610,5**	**110 572,1**
Kredit portfelining YaIMga nisbati, %	**26,4%**	**44,4%**
Jalb qilingan depozitlar hajmi, mlrd.so'm	**36 341,0**	**58 668,5**

[3] Joshua Rosenbaum, Joshua Pearl, Joseph R. Perella (Foreword by), Joshua Harris (Afterword by) Investment Banking: Valuation, LBOs, M&A, and IPOs, 3rd Edition. 2020. - 512 p

[4] O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi: rasmiy veb-sayti. - URL: https://www.mf.uz (kirish: 2024 yil 27 oktyabr)

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-11

Mijoz depozitlarining YaIMga nisbati, %	**18,2%**	**23,5%**
Jami kapital, mlrd	**9 006,8**	**23 725,0**
Jami kapitalning YaIMga nisbati, %	**4,5% 9,5%**	**9,5%**

O‘zbekiston bank tizimi tashqi geosiyosiy vaziyatning yomonlashuvi, yuqori jahon inflyatsiyasi, ichki qarz va muammoli kreditlarning o‘sishi bilan bog‘liq zarbalarga qaramay, bugungi kunda moliyaviy barqarorlikni saqlab kelmoqda. 2022 yilning birinchi yarmida moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari bank sektorining minimal me'yoriy talablaridan yuqori bo'ldi. So‘nggi 3-4 yil ichida O‘zbekistonda jami kreditlarning yalpi ichki mahsulotga nisbati sezilarli darajada oshdi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, qisqa va o'rta muddatli istiqbolda O'zbekiston banklari kapitalining etarlilik koeffitsienti normativ minimumdan yuqori bo'lib qoladi. Biroq, pessimistik stsenariy ostida u me'yordan pastga tushishi mumkin. Moliyaviy barqarorlikning erishilgan darajasi O‘zbekiston Respublikasi banklarining o‘zaro aloqalarini yo‘lga qo‘yish va jahon moliya institutlari, jumladan, Osiyo taraqqiyot banki, Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki, Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi, Xususiy sektorni rivojlantirish bo‘yicha Islom korporatsiyasi bilan aloqalar o‘rnatish va kreditlar jalb qilish imkonini berdi[5].

Nominal langarsiz rejim

Nominal langarga ega bo'lmagan pul-kredit siyosati rejimi markaziy banklarning nominal maqsadli qiymatlarga erishish bo'yicha har qanday majburiyatlarni olishdan bosh tortishini anglatadi. Shu bilan birga, uzoq muddatli maqsadlar (barqaror iqtisodiy o'sish, yuqori bandlik, past inflyatsiya) rasman e'lon qilinmagan oraliq ko'rsatkichlar bilan e'lon qilinadi.

Odatda, pul-kredit siyosatini amalga oshirishda markaziy banklar nominal langar bo'lib xizmat qiladigan miqdoriy maqsaddan foydalaning inflyatsiya, bandlik yoki boshqa istalgan darajaga erishish makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.

Inflyatsiya maqsadliligi

Inflyatsiyani maqsadlilashtirish - bu markaziy bank o'rta muddatli inflyatsiya maqsadini e'lon qiladigan va pul-kredit vositalarini qo'llash orqali joriy inflyatsiyani maqsadli darajaga etkazish uchun barcha sa'y-harakatlarini yo'naltiradigan pul-kredit siyosati rejimidir.

Pul-kredit siyosatini amalga oshirishning bu usuli rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda keng qo'llanilgan. Inflyatsiyani maqsadli belgilash, shuningdek, inflyatsiya o‘zgaruvchanligi va barqarorligini pasaytirishning samarali vositasi sifatida qaraladi, bu esa, o‘z navbatida, o‘rta muddatli istiqbolda barqaror va muvozanatli iqtisodiy o‘sish uchun qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratadi.

MDH mamlakatlari orasida Armaniston va Rossiya inflyatsion maqsadlilikka o‘tdi. Belarus va Qozog'iston markaziy banklari o'rta muddatli istiqbolda inflyatsiyani nishonga olishga o'tish niyatlari va rejalarini e'lon qildi[6].

[5] Шайбакова Людмила Фаритовна, Хужаёров Шахзод Баходир Угли “THE ROLE OF COMMERCIAL BANKS AS SUBJECTS OF THE MARKET ECONOMY FOR THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN”-Научная статья, УДК 336.7

[6] https://cbu.uz/upload/medialibrary/Kontseptsiya-razvitiya-i-osushchestvleniya-denezhno_kreditnoy-politiki.pdf

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

VOLUME-5, ISSUE-11

Shu bilan birga, ushbu rejim markaziy bank uchun inflyatsiya maqsadlariga erishishda ko'proq harakat erkinligini beradi. Shu bilan birga, markaziy bank asosiy e'tiborni ichki iqtisodiy masalalarga qaratishi mumkin, chunki inflyatsiyani maqsadli belgilash makroiqtisodiy vaziyatning o'zgarishiga nisbatan moslashuvchanroq munosabatda bo'lishga imkon beradi.

Milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda pul-kredit siyosati rejimlarining xususiyatlari va samaradorligini o'rganish shuni ko'rsatadiki, o'rta muddatli istiqbolda barqarorlikka erishish va uni saqlash ustuvor maqsad sifatida Markaziy bank inflyatsiyani nishonga olish rejimiga eng mos keladi. Shundan kelib chiqib, pul-kredit siyosatini amalga oshirish tamoyillari va usullarini inflyatsiyani maqsadlilashtirishga bosqichma-bosqich qayta yo'naltirishning huquqiy asoslari va asosiy iqtisodiy shart-sharoitlari yaratildi.

Markaziy bank prognozlash va tahlil qilish asoslarini mustahkamlash, pul-kredit siyosati vositalari va uzatish kanallarini takomillashtirish, shuningdek, kommunikatsiya siyosatini takomillashtirish va aholi ishonchini oshirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Markaziy bank ham ushbu rejimga bosqichma-bosqich o‘tishni ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish yuzasidan tegishli vazirlik va idoralar bilan sa’y-harakatlarni birlashtirmoqda. Umuman olganda, inflyatsiyani maqsadli belgilashga o‘tish pul-kredit tizimining barcha asosiy jihatlarini tubdan qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirishni taqozo etadi, bu esa uzoq muddatli istiqbolda barqaror iqtisodiy o‘sishning asosi sifatida makroiqtisodiy barqarorlikning sifat jihatidan yangi darajasini belgilaydi.

Mazkur Konsepsiya O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi va Moliya vazirligi bilan kelishilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni.
2. Robert E. Wright, NYU Money and Banking/ Publisher: Saylor Foundation. 2012. - 233 p.
3. Joshua Rosenbaum, Joshua Pearl, Joseph R. Perella (Foreword by), Joshua Harris (Afterword by) Investment Banking: Valuation, LBOs, M&A, and IPOs, 3rd Edition. 2020. - 512 p.
4. Шайбакова Людмила Фаритовна, Хужаёров Шахзод Баходир Угли “THE ROLE OF COMMERCIAL BANKS AS SUBJECTS OF THE MARKET ECONOMY FOR THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN” - Научная статья, УДК 336.7.
5. Асадуллина Н.Р к.э.н., доцент Ташкентского филиала Российского экономического университета “ПУТИ СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ”.
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi: rasmiy veb-sayti. - URL: https://www.mf.uz (kirish: 2023 yil 27 oktyabr).
7. O'zbekiston Respublikasi Banklar Assotsiatsiyasi: rasmiy veb-sayti. - URL: https://www.uba.uz/ru (kirish: 2024 yil 8 oktyabr).
8. https://cbu.uz/upload/medialibrary/Kontseptsiya-razvitiya-i-osushchestvleniya-denezhno_kreditnoy-politiki.pdf.